

„Be dainų nebūtų buvę tų tūkstančių be ginklo pasipriešinusių žmonių, o be jų nebūtų buvusios nepriklausomybės“

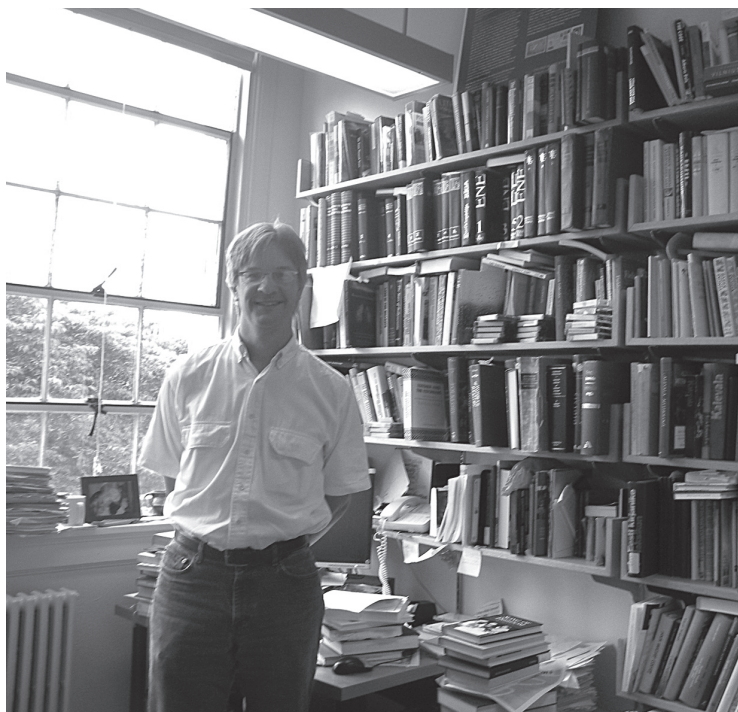
Aušros Jurgutienės interviu su Gunčiu Šmidchensu,

Vašingtono universiteto (Sietlas, JAV) Skandinavistikos departamento docentu,
Baltijos šalių studijų programos vadovu, 2011 10 28

Publikuojamas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vyriausiosios mokslo darbuotojos Aušros Jurgutienės su Vašingtono universiteto Skandinavistikos departamento dėstytoju Gunčiu Šmidchensu interviu, padarytas 2011 m. rudenį jai stažuojantis Sietle, JAV. Šio pokalbio tikslai buvo keli. Vienas iš jų – aptarti ką tik Šmidchensu parašytą knygą *Dainos galia*, kurioje iš demokratiškos pozicijos jis kvestionuoja kai kuriuos dainuojančių revoliucijų Baltijos šalyse vertinimo stereotipus, o kitas – plačiau visus supažindinti su Vašingtono universitete dėstoma Baltijos šalių kultūros programa.

Pirmiausia, prašau, papasakokite savo mokslinę biografiją.

Savo studijas pradėjau nuo biologijos ir matematikos. Nors jos patiko, bet vis labiau ėmiau domėtis humanitariniais mokslais ir po dvejų metų ėmiausi istorijos ir lingvistikos studijų. Tokia buvo mano bakalauro studijos Nortwesterno universitete, esančiame prie Čikagos. Jau bakalauro studijose išgirdau estų kalbą ir ėmiau jos savarankiškai mokytis, o Ilinojaus universitete pas profesorę Violetą Kelertienę mokiausi lietuvių kalbos. Studijuoti magistrantūros įstojau į Indianos universitetą. Ten susidomėjau folkloristika. Daug dirbau jo bibliotekoje, pasirinktomis kalbomis skaitydamas literatūrą. Magistro darbe aprašiau Čikagos latvių bendruomenę. Jame kėliau teorinį klausimą, kas yra gyvenimo pasakojimas (*life story*)? Ar jį galima laikyti folkloro žanru? Autobiografijų pasakojimai buvo mano magistrinio darbo tyrimas. Vėliau 1989 m. stojau į doktorantūrą pas vengrų kilmės profesorę Lindą Dégh, kuri man pasiūlė rašyti apie Baltijos šalis, nes apie jas tuo metu daug kas ėmė kalbėti ir jomis domėtis. 1990 m. nuvažiauvau į Dainų šventes Estijoje ir Latvijoje. Lietuvoje tada buvo blokada, ir amerikietis negalėjo įvažiuoti. Bet man vis tiek pavyko tris dienas praleisti Vilniuje, nors jau buvo po Dainų šventės. Tokia buvo mano pirma mokslinė kelionė į Baltijos šalis (pirmą kartą Latvijoje kaip turistas apsilankiau 1980 m.). Vėliau 1991 m. gavau Mokslo akademijos mainų stipendiją ir tada jau ilgiau, po keturis mėnesius, galėjau pabūti kiekvienoje Baltijos šalyje. Būnant Latvijoje 1991 m. vasarą baigėsi Tarybų Sąjungos egzistavimas. Tuomet atvykau į Lietuvą, kur mane labai šiltai priėmė folkloristai. Gyvenome įdomiuose Verkių rūmuose, atėjo žiema, tada nešildė, bet kažkaip

Guntis Šmidchens
Baltų kultūros studijų
katedroje,
2011, spalio.
Aušros Jurgutienės nuotr.

išgyvenome. Mano rašomo darbo tema buvo „Folkloro judėjimai“. Kadangi tokios temos darbe negalėjau įtraukti platesnių visuomeninių sąjūdžių, tyrinėjau Vilniaus universiteto ansamblio „Ratilio“ istoriją ir dabartį. Vaikščiojau į repeticijas, dariau interviu, skaičiau laikraščius ir literatūrą, kurioje galėjau rasti daugiau informacijos apie folklorą. Tobulinau kalbą, nors vis dar atrodė, kad lietuviai per greitai kalba. 1992 m. grįžau į Indianą ir baigiau rašyti disertaciją. Ji buvo apie dainų tyrinėjimus, dainavimo ir Dainų švenčių istoriją visose trijose Baltijos šalyse.

Ar tai buvo liaudies dainų gyvavimo sovietmečiu istorija?

Taip, tai buvo dainavimo istorija nuo 1968 iki 1991 metų. Lietuvos ansamblio „Ratilio“ istoriją lyginau su Estijos ansambliu „Leegajus“ ir Latvijos „Skandinavieki“. Šių ansamblių vadovai – tai mūsų dienų dainų karaliai ir karalienės. Man rūpėjo ir juos aprašyti, pateikti jų biografijas, mintis apie dainas ir dainavimą. Zitą Kelmickaitę ir Veroniką Povilionienę norėjau parodyti kaip šio meto, miestiško gyvenimo folkloro dainininkes. Ansamblio gyvenimą, į kurį susiburia žmonės iš visos Lietuvos, palyginau su tautos gyvenimu. Panašiai aiškinau ir Dainų šventes. Pagrindinė darbo tema – folklorizmas, arba naujas tautosakos gyvenimas šiuolaikinėje visuomenėje.

Manau, kad apie folklorizmą galėtumėte kalbėti labai įdomiai ir ilgai. Bet norėtumėte tą temą susieti su Jūsų ką tik pabaigtu rašyti naujausiu darbu „Dainos galia“ (Power of Song). Bet prieš tai dar patikrinkite, kiek Jūs iš viso mokate kalbų?

Latvių kalbą išmokau pirmiausia savo šeimoje. Vidurinėje mokykloje, aišku, mokiausi angliškai ir dar studijavau rusų kalbą. Universitete tęsiau jos studijas ir dar išmokau skaityti vokiečių kalba bei kalbėti estų ir lietuvių kalbomis. Vadinasi, penkios kalbos.

Dėl to, kad mokate visų trijų Baltijos šalių kalbas, Violeta Kelertienė yra Jus pavadinusi tikruoju Baltijos folkloro ir kultūros tyrinėtoju. Bet grįžkime prie naujausios knygos. Kaip kilo idėja tokią knygą parašyti? Ar buvo kokių staigmenų, ją berašant, ir prie kokių išvadų priėjote? Iškart noriu prisipažinti, kad simpatizuoju jūsų folkloro tyrinėjimui, kurį suvokiate ir tiriate ne kaip tolimos praeities reiškinį, o kaip mūsų šiuolaikinės visuomenės aktualiją.

Iš pradžių knygai maniau tik disertaciją perrašyti, truputėlį ją paredaguoti ir publikuoti. Bet dabar iš jos yra likęs tik vienas knygos skyrius. Man parūpo neprievartinės politikos problema, į kurią anksčiau nebuvo atkreipęs tinkamo dėmesio. Vienas estas yra pasakęs, kad tautos, kurios daro revoliuciją dainuodamos ir šypsodamos, yra pavyzdys visam pasauliui. Ir tikrai taip yra. Amerikoje tai jau buvo pastebėta XIX a. rašytojo Henrio Davido Thoreau, Rusijoje apie tai rašė toks popas Gaponas, Indijoje – Mahatma Gandhi, po jo – Lutheris Kingas. Vėliau jau „Solidarumas“ Lenkijoje ir Baltijos tautų išsivadavimo sąjūdžiai.

Taip, čia dar norėčiau pridurti XIX–XX a. sandūros lietuvių tautinio sąjūdžio taikų filologinį pobūdį. Spaudos draudimo metu susiformavo platus draudžiamosios spaudos ir jos knygnešių tinklas, kūrėsi slaptos namų mokyklos, draugijos ir pirmieji chorai. Vydūnas, regis, skaitė Gandhi, ir yra nuolat su juo lyginimas. 1900 m. Vydūno vadovaujamos Tilžės lietuvių draugijos choristės pirmą kartą apsirengė tautiniais kostiumais, tiesa, tuomet dar tik regioninėje Dainų šventėje.

Tikrai? Nežinojau. Kas apie tai rašė? Prisimenu, kad Zauerveinas buvo Taikos judėjimo Europoje narys. Kai skaičiau knygas apie Baltijos šalyse nepriklausomybės atgavimo istoriją, jose beveik neradau nieko apie dainas ir dainavimą. Na, kartais būdavo trumpai lyg tarp kitko paminėta, jog žmonės jos metu dainuodavo. Daugiausia dėmesio istorijose yra skiriama parlamentiniams procedūroms, kurios atvedė tautas į nepriklausomybę. Tokią istoriją skaitant, norisi jai prieštarauti, kad iš tikrųjų buvo ne taip. Lietuvos nepriklausomybės dainuojančios revoliucijos istorijoje nėra Veronikos Povilionienės pavardės! Pirmo žmogaus Latvijoje, išėjusio su Latvijos vėliava ir dainavusio, – taip pat pavardės nėra. Tada kyla klausimas, ar dainuojančiai revoliucijai buvo reikalingi dainininkai? O jei buvo reikalingi, tai kodėl? Jei buvo dainos, kyla klausimas, kaip ir ką jos veikė? Kad į tai atsakytume, reikėjo atrinkti dainuotų dainų tekstus ir juos analizuoti. Nuo Herderio laikų liaudies daina tapo tautos simboliu.

Kada 2008 m. per Santaros-Šviesos konferenciją Čikagoje apie tai skaičiau pranešimą, Egidijus Aleksandravičius man oponavo, kad, girdi, dainuojant Konstitucijos nebuvo galima parašyti. Jis išsakė tų pačių istorikų nuomonę, kad Sąjūdyje svarbesni

buvo parlamentiniai veiksmai. Tačiau viso to yra ir kita pusė – tai tūkstančiai žmonių, kurie stovėjo kitoje Parlamento pastato sienų pusėje. Jiems buvo svarbus ne parlamentinis, o drąsos be ginklo pasipriešinti klausimas. Iš ko jie sėmėsi drąsos? Iš valdžios dekretų? Ne, jie nesuteikia drąsos. Jie sėmėsi jos iš dainų. Tai tokios buvo prieitos mano knygoje išvados. Be dainų nebūtų buvę tų tūkstančių be ginklo pasipriešinusių žmonių, o be jų nebūtų nepriklausomybės.

Man patrauklus toks demokratinis Jūsų požiūris į nepriklausomybės atgavimo istoriją. Kitaip sakant, joje buvo labai svarbios abi pasipriešinimo pusės – ir parlamentarai, ir paprasti, į gatves išėję, dainuojantys žmonės. Todėl Jūsų knygoje tarsi atstatoma istorinės tiesos pažeista pusiausvyra.

Pasaulyje būta nemažai taikaus pasipriešinimo judėjimų, bet Baltijos šalyse dainuojantis pasipriešinimas yra unikalus. Mano knyga yra ne tik šio judėjimo istorinė analizė, bet ji turi ir 150 dainų, išverstų į anglų kalbą, priedą. Norėjau, kad jos ir būtų kuo tiksliau išverstos, ir gerai skambėtų anglų kalba. Manau, kad pažintis su dainomis gali padėti jų skaitytojui geriau suprasti tai, ką jautė jas dainuojantieji. Norėčiau, kad angliškai skaitančiojo širdį sujaudintų į mano leidinį įtraukti dainų vertimai. Dainų sąrašą sudaro trijų žanrų dainos: be liaudies dainų, choro ir roko dainos. Man buvo svarbu parodyti visus tris tuo metu dainuotų dainų žanrus arba stilius. Taikant Amerikos folkloristikos principus, leisti apie dainavimą kalbėti žmonėms savais žodžiais.

1998 m. Vašingtone, Smitsono institute vyko festivalis, skirtas dainuojančios revoliucijos dešimtmečio jubiliejui paminėti. Į jį iš Latvijos, Estijos ir Lietuvos atvyko po penkiasdešimt dalyvių, kurie atliko savo atrinktas iš to laiko labiausiai dainuotas dainas. Lietuvių dainuojančiai revoliucijai svarbiausios dainos buvo „Ant kalno klevelis stovėjo“, „Oi, neverk, matušėle“, „Marija, Marija“, „Lietuva brangi“ ir kitos. Čia susitiko choro ir liaudies dainų tradicijos. Dainininkai jų neskyrė, vienodai ir kartu atlikdami dainas ir Maironio tekstais, ir sukurtas liaudies. Štai kodėl tokiam dainavimui ištirti reikėjo būti gerai susipažinusiame ir su Dainų švenčių istorija, ir su liaudies dainų rinkimo bei atlikimo ansambliuose istorija. O kadangi Estijos dainuojančiai revoliucijai labai svarbios buvo ir roko dainos, reikėjo ištirti ir jų istoriją.

Vadinasi, Jūs tyrėte dainų žanrų visumą, kuri buvo svarbi tautiniam tapatumui išreikšti ir revoliucinei dvasiai palaikyti?

Taip, todėl knygoje yra atskiri skyriai, kuriuose aptariami trys dainavimo stiliai: choro, roko ir liaudies dainų.

Iš Jūsų pasakojimo susidaro vaizdas, kad tyrėte dainavimo tradiciją, kuri padėjo Baltijos šalių žmonėms išsaugoti tautinį tapatumą ir kuri kulminaciją pasiekė Sąjūdžio metu atkuriant nepriklausomybę?

Taip, daugelis apie dainuojančią revoliuciją rašiusių amerikiečių ją supranta tik kaip 1988 m. įvykį. Man atrodo, kad ir į tą kulminaciją buvo eita daug ilgiau, ir ji tęsėsi ilgiau. Jos svarbiausias akcentas Lietuvoje buvo 1991 m. sausis, kada žmonės susi-

rinko ginti nuo tankų Televizijos bokšto ir Aukščiausiosios Tarybos. Tuo metu Vytauto Landsbergio pasakyta kalba susirinkusiems žmonėms, man atrodo, yra dainuojančios revoliucijos centras. Jis kreipėsi į juos, sakydamas, kad tankai gali bet kurią minutę atriedėti, kad priešas karine jėga pasiruošęs primesti savo valią, todėl liekate tik jūs, kaip gynybinis skydas, todėl žiūrėkite vienas kitam į akis ir dainuokite! Dabar su žmonėmis kalbantis, matyti, kad ne visi prisimena šią kalbą, bet geriausiai atsimena, kokia stipri buvo dainavimo ideologija, kuri reiškė – į prievartą neatsakyti prievarta. Tai gerai parodo, kad prieš tankus savo ginklu žmonės rinkosi dainą.

Gal kiek provokuodama noriu klausti, o kai nepriklausomybė pasiekta, tautosakos ir apskritai dainavimo funkcijos, kurias Jūs savo knygoje ištyrėte, laisvoje visuomenėje pasikeitė?

Taip, išnykus cenzūrai, daug kas keičiasi. Kas cenzūra buvo, yra labai sudėtingas klausimas, o po jos iš tiesų ateina visai nauji laikai. Aš dar turiu apie tai pagalvoti.

Dabar pakalbėkime apie Baltijos studijų programą, kuriai Jūs vadovaujate Vašingtono universitete, Sietle. Jūsų universiteto internetiniame puslapyje skaičiau, kad ji apima visų trijų kalbų – latvių, estų, lietuvių – mokymąsi ir kad jūs dėstote šių šalių folkloro, kultūros ir istorijos kursus. Man bebūnant Vašingtono universitete, teko dalyvauti Jūsų kas mėnesį organizuojamame Baltijos tyrimų posėdyje (roundtable), kurio metu visi, tuo metu esantys Vašingtono universitete, pristato, ką dirba Baltijos studijų kryptyje. Kokia buvo šios programos pradžia ir kaip šiandien ji gyvena?

1992 m. dalyvaujant vienoje folkloro konferencijoje, susitikau su Vašingtono universiteto profesoriumi Thomu DuBois iš Sietlo. Jis pasiūlė man atvažiuoti dirbti į universitetą ir Skandinavistikos departamente įsteigti Baltijos studijų programą, kadangi galėjau dėstyti visas tris kalbas. Taip nuo 1994 m. čia ir pradėjau dirbti. Programos sėkmę lėmė ir tai, kad buvo pasiūlyta studijuoti visas tris kalbas. Jas rinkosi labai įvairūs studentai. Į estų kalbos studijas atėjo magistrantai ir doktorantai, bet labai mažai estų kilmės žmonių, latvių kalbos mokintis daugiausia atėjo latvių kilmės bakalauratai, o į lietuvių atėjo tie, kurie norėjo išmokti lietuvių kalbos, pasirengti tolesnėms studijoms. Pirmais metais susirinko 25 žmonės, iš kurių 6 buvo lietuviai. Pradžia buvo gera, bet neturėjome stabilų finansinių garantijų ir reikėjo atlaikyti administracinę kovą. Tam labai padėjo estų, lietuvių ir latvių išeivijos įkurtas Komitetas. Vakar iš jo į mūsų Baltijos programos posėdį, prisimenate, buvo atėjusi Irena Blekytė. Komitetui įsteigus Fondą Baltijos studijų programai išlaikyti, net nustebino tai, kiek daug atsirado žmonių, norinčių ją paremti. Iš Vašingtono universiteto mūsų programai palaikyti taip pat buvo iškelti keli svarbūs argumentai: kadangi JAV tik vienas universitetas Čikagoje dėsto lietuvių kalbą ir kitas Indianoje – estų kalbą, o latvių kalba nėra niekur dėstoma (palyginus su armėnų, kuri dėstoma net 8 JAV universitetuose), tai todėl yra būtina palaikyti programą, kurioje mokoma visų trijų kalbų. Jos tikslas, kad JAV studentai čia saugioje aplinkoje galėtų išmokti šių kalbų, o vėliau galėtų išvažiuoti į

pasirinktas šalis ir tęsti jose savo tyrimus. Išeivijos bendruomenės Baltijos studijų programą remia, kad galėtų jos mokytis jų vaikai. Sulaukiame vaikų iš mišrių, angliškai kalbančių, šeimų, kurių tik seneliai kalbėjo baltiškėmis kalbomis. Kai aš augau JAV, pastebėjau, kad Baltijos šalių išeiviai pripranta, kad jų kalba yra antraeilė – tik šeimos ar mažos šalies reikalas. Svarbu mums įveikti susiformavusį nevisavertiškumo kompleksą. Pavyzdžiui, jei ateina į mūsų Skandinavistikos departamentą žmogus iš Suomijos ar Danijos, jis nudžiunga, kai sužino, kad čia yra dėstoma jo kalba ir geriausia literatūra. O kai pas mus atėjo lietuvis, jis pirmiausia nustebęs paklausė, kodėl čia yra dėstoma lietuvių kalba. Jis nesupranta, kad kiekviena kalba akademinio požiūriu yra svarbi, net tokios mažos – kaip islandų ar lotynų – kalbos, kurios negali pritraukti didelio studentų skaičiaus.

Džiugu, kad Baltijos studijų programa sulaukia supratimo ir palaikymo tiek iš universiteto, tiek iš išeivijos bendruomenių. Man čia bebūnant, jau teko susipažinti su kai kuriais lietuvių bendruomenės nariais ir jų veikla, ir esu ja sužavėta. O kaip Baltijos studijų programa pasikeitė ir kokia ji yra dabar?

Vėliau pavyko kalboms dėstyti gauti asistentų. Pavyko išsiderėti, kad latvių asistentei alga būtų mokoma perpus iš mūsų universiteto ir Latvijos (taip daroma ir kitiems skandinavų kalbų dėstytojams). Turėjome ir lietuvių kalbos asistentę Jūrą Avižienytę. Dabar laikinai turime kitą, su Meilute Ramonienė iš VU susirašinėju dėl lietuvių kalbos dėstytojo rėmimo kitiems metams. Tikiuosi ateityje šioje programoje išlaikyti keturis dėstytojus. Kadangi kalbų dėstymą galėjau perleisti kitiems, parengiau Baltijos kultūros ir istorijos kursus, kuriems galėjau parinkti turimus angliškus vertimus. Į kursą „Baltijos valstybės nuo 1991-ųjų“, skirtą politikos, visuomenės, ekonomikos problemoms, ateina studentai, kurie ne tik kalbų mokosi, bet ir istorikai, ir politologai iš kitų departamentų. Todėl dabar Vašingtono universitete jau galima gauti Baltijos studijų bakalauro laipsnį. Kadangi esame Skandinavistikos departamento dalis, tai kai kurie profesoriai savo programas pertvarkė taip, kad būtų įtraukti rašytojai ir iš Baltijos šalių.

Tai Jūs su Skandinavistikos profesūra kolegiškai sugyvenate, nekonkuruojate?

Taip. Nes jei Skandinavų studijos priklausytų Germanistikos departamentui, jie būtų „mažieji“. Ir jei Baltijos studijos būtų Slavistikos departamente, kuris apima tris dideles rusų, lenkų ir serbų kalbas, taip pat būtume „mažieji brolyčiai“ ir turėtume daugiau problemų. Baltijos ir Skandinavijos profesūra daug geriau vieni kitus supranta, mums nekyla klausimo, gal kurios kalbos dėstyti nereikia, nes ji per maža.

Tai čia atsiranda savotiškas Šiaurės Europos kultūros identiteto puoselėjimo ir tyrimo centriukas?

Taip. Iš pradžių čia buvo Skandinavų filologijos departamentas su tradiciniu švedų, norvegų, danų, kartais islandų kalbų ir literatūrų mokymu. Bet kai 1977 m. buvo priimtas istorikas, dėstantis Skandinavijos šalių istorijas, jis iš filologinio tapo tarp-

disciplininiu. O kai 1990 m. buvo priimtas suomių profesorius DuBois, tai programos objektu dar labiau tapo politinio regiono studijos. Jos dar labiau išsiplėtė įvedus Baltijos studijų programą.

Per pirmą šių metų Skandinavistikos departamento susirinkimą buvo pasidžiaugta, kad šiemet į jį sulaukta daug įstojusių studentų?

Tų, kurie stojo Skandinavistikos ar Baltijos studijų bakalauro gauti, susidarė koks šimtas. O ateinančių studentų į mūsų departamento istorijos ir kultūros kursų yra kokie du tūkstančiai. Su kitais departamentais lyginant, mūsiškis yra stiprus.

Noriu dar pasakyti ir taip pat Jums padėkoti, kad Skandinavistikos departamento durys yra atviros daugeliui atvykėlių iš Baltijos šalių. Žinau, kad po manęs netrukus iš Latvijos universiteto atvyks Benediktas Kalnačas. Šiems ryšiams stiprinti didelis nuopelnas tenka ir profesorei Violetai Kelertienei, kuri yra ilgametė ir profesionali įvairiausių stažuotojų koordinatorė. Baigdama pokalbį, norėčiau paklausti, ar kontaktai tarp Jūsų ir mūsų, gyvenančių Baltijos regione, yra pakankami?

Ką galime, tą darome. Žinoma, galėtų būti ir daugiau atvažiuojančių žmonių, kurie galėtų mūsų studentams paskaityti paskaitų. Amerikoje irgi yra krizė ir universitetas turi tam labai mažai lėšų. Tai mus irgi riboja. Todėl dabartinė strategija yra išlaikyti, ką turime, nesumažėti. Mūsų studentai, kurie nuvyksta į Baltijos šalis gilinti savo žinių, visada suranda pagalbą ir gerų kontaktų. Pavyzdžiui, man bebūnant Vilniuje, tereikėjo pasakyti, kada ir kur norėčiau susitikti su kolegomis, ir į tai atsiliepė geriausi folkloro specialistai. Tiesa, krizei prasidėjus, didžiausia problema yra naujausių Lietuvos publikacijų stoka, nes iš Lietuvos mūsų biblioteka nebegauna tiek knygų, kiek anksčiau gaudavome.

Ačiū už pokalbį. Linkiu didžiausios sėkmės Jūsų Baltijos šalių studijų programai ir greitai pasirodysiančiai knygai.

“Without Songs there would not have been Thousands of Peaceful Resistant and the Independence”

An interview with Guntis Šmidchens, Assistant Professor in the Department of Scandinavian Studies in the University of Washington, made by Aušra Jurgutienė, senior researcher in the Institute of Lithuanian Literature and Folklore, in the autumn of 2011 while she was doing her internship in Seattle, the USA. The conversation had several goals. Firstly, to discuss the freshly written book by Šmidchens *Power of Song*, where he questions from democratic positions some evaluation stereotypes of the “singing” revolutions in the Baltic countries, and secondly, to introduce everyone more widely to the Baltic Culture Program lectured in the University of Washington.